

Oponentský posudek pro bakalářskou práci Terezy Cajthamlové

„Psaní a čtení v předškolním věku: porovnávání stejných slov“

Předkládaná práce se věnuje relevantnímu a stále aktuálnímu tématu pedagogické psychologie, výzkumu počátečního čtení. Práce je zpracována s užitím kvalitativních strategií získávání a zpracování dat, má výrazně explorativní charakter. Osu předkládané práce tvoří vlastní výzkumný projekt inspirovaný konstruktivistickou teorií vývoje počáteční gramotnosti prací E. Fereirové. Bez ohledu na to, že mohou být práce Fereirové v současné odborné literatuře vnímány jako v jistém ohledu překonané, nabízí tzv. stadiální model vývoje počáteční gramotnosti Fereirové velmi užitečný a názorný nástroj pro konceptualizaci výzkumu vývoje počátečního čtení a psaní. Práce kolegyně Cajthamlové se zaměřuje na jednu z oblastí počátečních gramotnostních dovedností, tzv. rozpoznávání písmen a slov. Konkrétně sleduje strategie, které předškolní děti užívají pro rozpoznávání slov. V obecném náhledu se tedy práce věnuje problému tzv. ortografického učení (resp. orthographic learning, jak je tento aspekt vývoje gramotnosti označován v anglosaské i mezinárodní literatuře).

Formálně je práce členěna na Teoretickou a Praktickou část. Obsahuje cca 50 stran textu a cca 3 strany přílohového materiálu. Citační práce je správně vedená, i když místy ne důsledně (zejména v kap. 3 není vždy jasné, odkud autorka pro sestavení textu čerpá, co jde z primárního a co ze sekundárního zdroje).

Teoretická část obsahuje základní přehled obecných předpokladů pro vývoj počáteční gramotnosti, kde autorka akcentuje konstruktivistickou tradici výzkumu. Následně v kapitole 2. Čtení, akcentuje čtení jako kognitivní proces a představuje koncepci tzv. pregramotnostních dovedností, který pak v další, třetí, kapitole nejvíce opírá o práce E. Fereirové. Poslední oddíl teoretické části (4. kapitola) je pak celý věnován přehledu vybraných bakalářských prací, které se také věnovaly rozpracování konstruktivistického modelu vývoje počátečního čtení a psaní. Tento oddíl může čtenář chápat jako snahu autorky ukázat příslušnost k určité myšlenkové tradici, resp. přístupu v rámci školícího pracoviště, což je jistě chvályhodné. Na druhou stranu se ale také nabízí otázka, do jaké míry je omezení hlavní teoretické inspirace na studentské práce vhodné. Smyslem teoretické části je seznámit se pokud možno co nejlépe s problémem, který sama autorka hodlá zkoumat... Získat představu, jak odborná literatura -(tedy především vědecké přehledové i výzkumné práce o problému přemýšlí, jak jej zkoumají). V případě předkládané práce se domnívám, že autorce chybí opory na úrovni porozumění procesu vývoje elementární ortografické znalosti a rozpoznávání slov ve službě rozvíjejícímu se čtení (včetně konceptualizace kognitivní stránky procesu rozpoznávání slov). Takový pohled by s úspěchem mohly sytit práce současných zahraničních autorů, kteří se na výzkumy Fereirové odvolávají nebo její závěry rozvíjí. Zejména práce z oblasti tzv. psycholingvistické perspektivy studia vývoje gramotnosti (třeba i okrajově zmiňovaná, ale světově uznávaná Rebecca Treiman, nebo českému prostředí tak blízká Markéta Caravolas). Přijde mi škoda, že kapitola o čtení (a v ní i zmínky o předpokladech pro vývoj počátečního čtení) neobsahuje žádné (až na jednu výjimku) české ani slovenské práce, které v rámci psycholingvistické perspektivy rozvíjí psychologická pracoviště, včetně domovské Katedry psychologie Pedf UK. Psycholingvistické pojetí studia počáteční gramotnosti se v mnoha ohledech ukazuje jako velmi přínosné pro pochopení počátečních gramotnostních projevů předškolních dětí, jednoduše proto, že počáteční gramotnost je otázkou integrace mluvené řeči a systému jejího zápisu. Limity na úrovni teoretického úvodu se později projevují v empirické části práce, kde autorce podle mého názoru trochu chybí materiál pro porozumění projevům dětí, které sledovala.

Praktická část představuje podle mého názoru hodnotnější část předkládané práce. Ukazuje, že autorka zvládla samostatně provést empirický výzkum, tedy připravit materiály pro sběr dat, sesbírat

datový materiál a tento materiál následně vyhodnotit. K provedenému šetření mám několik kritických poznámek, které nabízím autorce jako podklad pro přípravu k obhajobě práce.

1. Výzkumný soubor tvoří skupina dětí ve věku mezi 4. – 6. rokem, což z hlediska vývoje gramotnosti předpokládá značnou míru variability ať už na úrovni předpokladů pro počáteční čtení (resp. rozpoznávání slov) nebo samotného výkonu v rozpoznávání slov (počátečního čtení). Proč se autorka rozhodla pracovat s celým tímto souborem jako s jednou skupinou reprezentující sledovaný problém?
2. Práce s dětmi ve školách s sebou nese jisté nároky z hlediska etiky výzkumu. Jak autorka získávala souhlas s účastí sledovaných dětí ve svém výzkumu?
3. Použité úlohy jsou dobře popsány. Není ale jasné, na základě jaké předlohy, zejména pro 2.a 3. úlohu, autorka navrhla jejich obsah a formu. Jde o převzaté nebo původně vytvořené úlohy? Jak při tvorbě úloh autorka postupovala? Pracovala s nějakými konkrétními kritérii pro sestavení úloh? Zvažovala například vliv lingvistické stavby slova (délka a složitost slov) nebo frekvencovanosti výskytu slov v jazyce či výukových materiálech pro děti vybraného věku?

Diskuse a závěr předkládané práce jsou propracované, ukazují na schopnost autorky zamýšlet se nad vlastním výzkumným materiálem. Některé body diskuse nicméně považuji za problematické. Zcela určitě je na místě rozporovat konstatování v úvodu diskuse o absenci výzkumu v oblasti sledovaného tématu (viz také komentáře k teoretické části). Akcentování významu kognitivních předpokladů pro rozvoj elementárního čtení je na místě, nicméně pokud se autorka odvolává na příslušnost dítěte z výzkumného souboru k určitému stadiu vývoje myšlení dle Piageta, činí tak bez potřebné opory v provedeném měření či hodnocení výkonů dětí (v popisu sběru výzkumných dat není zmínka o užití úlohy, která by úroveň myšlenkových operací u sledovaných dětí hodnotila). Dále, pro interpretaci strategií, které sledované děti při řešení úloh s rozpoznáváním slov uplatňují, by bylo potřeba uvážit i vliv jazykových, zejména tzv. metajazykových schopností dítěte (např. fonologické povědomí). Zúžení interpretace výkonů dětí v pozorovaných úlohách jen na kognitivní schopnosti je v podstatě i v rozporu s Fereirovým teoretickým modelem. Integrace poznatků o jazykových předpokladech či aspektů rozpoznávání slov by například autorce mohla umožnit lépe rozumět tomu, jak děti v rámci popsáných strategie zachází s prvním či koncovým písmenem slova, či dokonce s určitými řetězci slov. Zmínka o potřebnosti dalšího výzkumu na poli předmětu zájmu této práce (str. 58) v českém prostředí je na místě. Na druhou stranu další výzkum v této oblasti by měl vzít v potaz zkušenosti s testováním stadiálních modelů a limity takového přístupu v dostupné literatuře.

Celkově práci kolegyně Cajthamlové hodnotím jako zdařilou prvotinu, ovšem s výraznými limity na úrovni teoretických předpokladů a konceptualizace postupu výzkumné práce.

Práci doporučuji k obhajobě a navrhuji hodnocení velmi dobře.

PhDr. Gabriela Seidlová Málková, Ph.D.

Praha, 25. 5. 2017